

آموزش زبان فارسی به اردوزبانان و زبان اردو به فارسی‌زبانان

مهین‌ناز میردهقان. تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی، ۱۳۸۰. چاپ نخست، ۵۳۶ صفحه.

۱. بررسی شکلی

کتاب به لحاظ صوری دارای مقدمه، فهرست مطالب، نمودار، جدول و منابع است. طرح جلد، ساده و متناسب با موضوع می‌باشد. صفحه‌آرایی و صحافی مناسب است. حروفنگاری نسبتاً خوب است اما در حروف اردو و گاه در فارسی اشتباهات حروفچینی مشاهده می‌شود. ویرایش کتاب فوق به‌صورت ویرایش قطعی و نهایی صورت نگرفته است و نیاز به ویرایش جدی دارد. کتاب با فهرست نشانه‌های آوانگاری جهانی زبان‌های فارسی و اردو شروع می‌شود. بعد از آن پیش‌گفتاری مبسوط در ده صفحه برای آن به نگارش در آمده است. در این پیش‌گفتار به ضرورت آموزش زبان دوم و نحوه علمی آموزش آن برای خارجی‌ها توضیحات مبسوطی ارائه شده است. همچنین در پایان این پیش‌گفتار در مورد باب‌های کتاب مختصراً توضیحاتی ارائه شده است. در پایان این پیش‌گفتار نویسنده عنوان کرده است که این کار در اصل پایان نامه دوره کارشناسی ارشد ایشان تحت راهنمایی دکتر مهدی مشکوة‌الدینی بوده و راهنمایان ایشان در مطالب مربوط به زبان اردو در نگارش کتاب دکتر محمد سلیم اختر استاد سابق اعزامی پاکستان برای کرسی پاکستان‌شناسی زبان و ادبیات اردو در دانشگاه تهران و همچنین استاد سابق گروه زبان و ادبیات اردو و استاد بازنشسته پژوهشگاه علوم انسانی و ارتباطات فرهنگی بوده‌اند.

۲. بررسی محتوایی

مطالب این کتاب که بر اساس زبان‌شناسی مقابله‌ای و تحلیل تقابلی به رشته تحریر درآمده با هدف آموزش زبان فارسی به اردوزبان‌ها و آموزش زبان اردو به فارسی‌زبان‌ها، تدوین شده است. در کتاب علاوه بر بررسی مقابله‌ای دو زبان فارسی و اردو، نقاط اشتراک و افتراق دو زبان، همچنین عناصر و ویژگی‌های همگون و ناهمگون ساختارهای دو زبان تبیین و توصیف شده است. مباحث اصلی کتاب

در دوازده فصل فراهم آمده که موضوعات آن بدین قرار است: فصل اول، «زبان‌های فارسی و اردو و خانواده زبانی آنها»؛ در این بخش نویسنده تحول و پیشینه زبان‌های فارسی و اردو را در دوره‌های مختلف تاریخی مورد بررسی قرار داده است. همچنین ساختاری از زبان اردو و الفبای آن در این بخش ارائه شده است. فصل دوم، «نظام آوایی زبان‌های فارسی و اردو»؛ در این فصل نظام صداها و آواهای زبان فارسی و اردو، چگونگی تولید و ویژگی‌های آنها بررسی شده است. فصل سوم در مورد نظام خطی (نوشتاری) زبان‌های فارسی و اردو است که در این بخش نویسنده با بررسی ویژگی‌های دو خط زبان اردو و فارسی، به مقایسه نظام‌های نوشتاری آنها پرداخته است. در فصل چهارم نظام واژگانی و چگونگی ساخت واژه در دو زبان، مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل پنجم ساخت جمله در زبان‌های فارسی و اردو و سازه‌های نهاد و گزاره مطرح شده است. فصل ششم، «گروه اسمی و جایگاه‌های نحوی آن در دو زبان» است. در فصل هفتم ساخت گروه فعلی در فارسی و اردو و انواع فعل و مشخصه‌های آن بررسی شده است. در فصل هشتم گروه حرف اضافه‌ای و توصیف حروف اضافه در فارسی و اردو بیان شده است. فصل نهم شامل گروه قیدی و توصیف قید در فارسی و اردو می باشد. فصل دهم، «انواع جمله و ساخت سازه‌ای آنها در فارسی و اردو» است. همچنین در دو فصل انتهایی کتاب، جمله‌ها و متن‌های تمرینی برای زبان‌آموزان و نیز فرهنگ مختصر فارسی به اردو فراهم آمده است.

در اصل، روش تحقیق در این کتاب بر پایه مقایسه و تحلیل ساختار دو زبان اردو و فارسی بنا نهاده شده است. برای این منظور نویسنده در هر فصل پس از ارائه عناصر و ساخت‌های هر زبان به ارائه معادل آن در زبان مقابل پرداخته است. به دلیل روش خاص این ارائه، موارد دستوری کتاب به‌صورت مختصر بیان شده و از جامعیت لازم برخوردار نیست که در بسیاری از موارد نیاز به توضیح کامل‌تری احساس می‌شود.

به طور کلی این کتاب که بر پایه مطالعات زبان‌شناختی نگاشته شده، دارای ارزش علمی بسیار بالایی است. ذیل هر کلمه اردو و فارسی در بخش آموزش دستور، تلفظ آن با کمک نشانه‌های آوانگاری به‌خوبی نوشته شده است. نکته‌ی جالب این است که نویسنده از عهده تلفظ واژه‌های هندی و اردو هم به‌خوبی برآمده است. از دیگر محاسن این کتاب تقسیم‌بندی و فصل‌بندی کتاب بر اساس آموزش دستور زبان‌های نوین و رایج است که خود با روش‌های قدیمی و سنتی فاصله گرفته و مطمئناً با ایجاد ذوق و شوق در نویسنده، خواننده را به پیگیری مطالب تشویق می‌کند. نکته‌ای که در مورد این کتاب حائز اهمیت است و بهتر است که در اینجا بدان اشاره شود، اذعان نویسنده در صفحه

۲۷ کتاب به این امر است که:

چنان‌که ملاحظه می‌شود، در این کتاب جنبه‌های گوناگون نظری و نیز آموزشی زبان فارسی و اردو مورد توجه قرار گرفته است، و می‌تواند برای آموزش و گسترش آگاهی‌های لازم دربارهٔ زبان‌های فارسی و اردو و مهارت‌های آنها کاملاً سودمند باشد. روشن است که تدوین چنین کتابی با گستره‌ای به این وسعت کاری بس دشوار است. و اینجانب نگارنده، در تدوین آن علاوه بر استفاده از داده‌های زبانی سخنگویان اردوزبان و نیز منابع محدود در دسترس از زبان اردو، در بسیاری از موارد از دانش زبانی و زبان‌شناختی خود در زبان‌های فارسی، انگلیسی، اردو (و هندی) به عنوان فرد چندزبانه استفاده نموده‌اند تا از این طریق کمبودهای موجود در زمینهٔ منابع موردنیاز را جبران نمایم. بر پایه همه ملاحظات یادشده در بالا و بسیاری دیگر، بی‌شک نمی‌توان ادعا کرد که این کتاب در این زمینه اثری بدون نقص است. تنها می‌توان امید داشت که کتاب حاضر در به وجود آوردن انگیزهٔ بیشتر برای پژوهش‌های گسترده‌تر در این زمینه مؤثر افتد. بی‌شک تذکرات سودمند اساتید و مدرسان دقیق، باتجربه و ژرفاندیش کمبودهای کتاب حاضر را جبران خواهد کرد.

در این اقتباس دو مورد بسیار اهمیت دارد: نخست اینکه نویسنده بر آن است که با کمک این کتاب، زبان فارسی را به اردوزبانان و زبان اردو را به فارسی‌زبانان آموزش دهد. دوم اینکه با توجه به منابع محدود کتاب‌های اردوزبان در ایران از دانش زبانی و زبان‌شناختی خود در زبان‌های فارسی و اردو و حتی هندی بهره گرفته است. این کار علاوه بر ارزش دانش فردی ایشان تا این حد در این زمینه شاید اعترافی صادقانه نیز باشد بر این که از منابع مهم و علمی موجود در کشورهای اردو زبان یعنی هند و پاکستان بهرهٔ کافی را نبرده است. برخی از نقاط ضعف اثر حاضر به شرح زیر است:

- در توضیح زمان ماضی ساده، نقلی و بعید فقط مصدر «لانا» به معنی «آوردن» را با ضمائر مفرد و جمع و مذکر و مؤنث زبان اردو صرف کرده است. درحالی‌که طبق قاعده این مصدر جزو مصادر استثنا در اردو تلقی می‌شود و با وجود متعدی بودن، به‌صورت لازم صرف می‌شود.

- لازم به توضیح است که در این سه زمان اگر فعل جمله متعدی باشد شکل فعل در مفرد و جمع و تذکیر و تأنیث با توجه به مفعول جمله تعیین می‌شود و از سویی، بعد از فاعل و یا ضمیر فاعلی، نشانه فاعل یعنی «نَ» حتماً باید ذکر شود. البته نویسنده به‌صورت مختصر دربارهٔ این موضوع در صفحه ۲۹۲ سخن گفته است که با توجه به اهمیت موضوع و مشکل بودن آموزش آن، نیاز به آموزش و تمرین بیشتری دارد. و البته این توضیح فقط در ادامهٔ ماضی ساده آورده

شده و در توضیح دو زمان دیگر ماضی نقلی و بعید ارائه نشده است. در صفحه ۳۰۴ در نمونه‌های ارائه شده برای صرف فعل ماضی التزامی، اولین جمله یک جمله ماضی نقلی است. در ادامه در مثال‌های ارائه شده به نظر می‌رسد نویسنده ماضی شکیه در زبان اردو را با ماضی التزامی فارسی یکی دانسته است. مثال‌هایی که در این جدول ارائه داده شده خود موید این امر است. نمونه‌هایی از این اغلاط در سطور ذیل آورده می‌شود:

- در صفحه ۴۳ به جای کلمه «کھڑیولی» کلمه «کریولی» و به جای کلمه «قنولی»

کلمه «قانونی» و به جای «روح‌بهاش» کلمه «روح‌بهاش» درج شده است.

- در صفحه ۴۷ طبق گفته نویسنده «کلیه جملات اردو اجباراً دارای فعل هندی است حتی اگر فعل فارسی به کار برده شود ابتدا به صورت هندی در آورده می‌شود» که از لحاظ دستوری این جمله اشتباه است زیرا در زبان اردو هیچ فعل فارسی به کار برده نشده بلکه اسامی فارسی با ترکیب فعل اردو، یک فعل مرکب اردو را به وجود می‌آورند.

- در صفحه ۴۹ در سطر ۲۱ به جای کلمه «ناگری» به اشتباه کلمه «نقری» درج شده است.

- در جدول صفحه ۷۹ و ۸۱ کلمه «دیم» به جای «دام» و کلمه «گنڈھا» به جای «غنڈھا» آورده شده.

- در صفحه ۱۰۶ در سطر ششم به جای کلمه «نون غونڈائی» کلمه «نان غونڈائی» درج شده است.

- در جدول صفحه ۱۱۷ کلمه «گیاہی» به جای «گیاہے» و کلمه «بولیں تھیں» به جای «بولی تھیں» آمده است.

- در جدول صفحه ۱۲۱ کلمه «جلٹائی» به جای «جلٹا ہے» آمده است.

- در جدول صفحه ۱۲۳ کلمه «کی» به جای «سے» آمده است.

- در جدول صفحه ۱۲۷ کلمه «کھاتے ہوں» به جای «کھاتے ہیں» آمده است.

- در جدول صفحه ۱۳۵ کلمه «ریشٹیدار» به جای کلمه «رشتہ دار» آمده است.

- در جدول صفحه ۱۳۷ کلمه «ایک جگہ» به جای کلمه «جگہ» آمده است.

- در جدول صفحه ۱۴۲ کلمه «پکڑوکر» باید به صورت «پکڑ دھکڑ» درج شده و به معنی «بگیر و ببند» بیاید و همچنین کلمه «تورپور» به صورت «تورپور» نوشته شود

- و نیز کلمه «چھیڑ چھاڑ» به صورت «چھیڑ چھاڑ» قید شود.
- در جدول صفحه ۱۴۷ کلمه «پھیٹو» به جای کلمه «پیٹو» درج شده است.
- در جدول صفحه ۱۶۷ کلمه «چڑیاں» به جای «چڑیا» آمده است.
- در جدول صفحه ۱۶۸ در جمله «انسان آزادی کو پسند کرتا ہے» کلمه «کو» از قلم افتاده است همچنین کلمه «چڑیاں» به جای کلمه «چڑیاں» آمده است.
- در صفحه ۱۷۵ جمله «احمد کے بھائی کی کتاب» باید به جای «احمد کا بھائی کی کتاب» بیاید.
- در آخر جدول صفحه ۱۸۲ به جای «ستھیں» باید «ست ہے» به کار رود.
- در جدول اعداد صفحه ۱۸۵ صحیح اعداد ۹۰ می شود نوے، ۹۱ اکیانوے، ۹۸ اٹھانوے.
- در جدول صفحه ۲۰۵ به جای کلمه «میرا کتاب» باید کلمه «میری کتاب» و به جای «یہ» در «یہ باغ کا دروازہ» کلمه «اس» به کار برود، همچنین جمله «یہ دروازہ کا چابی» به صورت «اس دروازہ کی چابی» نوشته شود.
- در جدول صفحه ۲۰۶ کلمه «نے» در جمله «میں، خود، اس کو ویکھا» پس از «میں» به کار رود. در آخر جدول به جای «یہ» در جمله «کچھ کتاب یہ کتابخانہ سے» باید «اس» به کار برود.
- در جدول صفحه ۲۰۷ به جای «لیکھیے» باید «لکھیے» نوشته شود.
- در صفحه ۲۲۶ توضیح و مثال های جدول شماره ۳ از لحاظ دستوری اشتباه است چنانچه جمع کلمه «چڑیاں» می شود «چڑیاں»، جمع «گریا» می شود «گریاں»، و جمع «دڑھیا» می شود «دڑھیاں».
- از این دست اشتباهات چاپی و دستوری زیاد به چشم می خورد که برای اجتناب از طول کلام به همین موارد بسنده می شود.

۳. ارزشیابی کلی و پیشنهادها

به هر حال در پایان، پیشنهاد می شود نویسنده با کمک شخصی مسلط به آموزش هر دو زبان فارسی و اردو نسبت به رفع نواقص موجود اقدام کند. به نظر می رسد برای آموزش زبان و ادبیات اردو چنین اثری نمی تواند به عنوان منبعی کامل و بدون نقص معرفی شود. به طور کلی برای اینکه کتاب حاضر با سرفصل های وزارت علوم منطبق شود باید تغییراتی در آن ایجاد شود. اشکالات دستوری و چاپی آن

برطرف شود و مباحث آموزشی به‌صورت مفصل‌تر بیان شود. در بخش‌های مربوط به معرفی و تحلیل افعال اردو یا مبحث مربوط به معلوم و مجهول، لازم و متعدی و تغییرات جمله، نسبت به کاربرد حروف اضافه و تأیید و تذکیر، به نظر می‌رسد به برخی از موارد دستور زبان به‌صورت دقیق پرداخته نشده است و باید بازنگری شود و به‌صورت جامع‌تری ارائه شود تا زبان‌آموزان بتوانند از این کتاب بهره و استفاده کافی و مفید را ببرند.